

„Бърз, игрив“ — пише авторът за Вардар — той прилича на красавиците българки, които черпят от него вода. Край Вардар има най-хубавите жени и макар че те са българки, по нищо не отстъпват на нашите полячки — можеш от Литва да тръгнеш на кон, за да ги отвлечаш (алюзия към баладата „Тримата Будрисовци“ от А. Мицкевич (б. м., В. См. П.). Не само красотата на жените, но и просветата тук е по-голяма. Навсякъде училища, навсякъде се учат.

След тази констатация Чайковски привежда едно предание: запазено сред местното население, за трагичните събития от 1832 г., жертва на които са станали три сестри — красавици от Велес.

„Това се случило в онова време, когато Мустафа паша Шкодзали, потомък на Скандер бей Кастриоти, вдигнал бунт срещу султан Махмуд. Арнаутите Гиезови заели българските села и градове и ги управлявали с насилие и обиди. . . Арслан бей, най-храбрият от войните на Мустафа паша, се настанил във Велес: яздил българите като коне, обиждал молещите се в църквата и за развлечение на своите войници заповядвал да се избива и обесва населението. Из улиците биели с пръчки жените и децата (както по-късно в Полша). Но тази дива орда, заедно със своя вожд, заставала в унес и почуда пред трите девици, които единствени от целия град не престанали да ходят, както преди, за вода на Вардара. Арслан бей не посмял да ги отвлече насилва в харема си; той искал да спечели сърцата им. Най-сетне, разгневен от упорството им, втурнал се в дома на трите девици и този ден никой не ги видял да отиват към реката, а Вардар бил тъжен, мрачен и мътен; тъпци българи се трупали по бреговете му и чакали. В полунощ, когато пианните стражи на арнаутите заспали, трите сестри излезли от къщи. Най-голямата носела в ръка главата на Арслан бей, а двете по-малки — главите на братята му — Каплан бей и Адем бей. Те минали мостчето на реката и застанали на скалата:

— Не сме вече достойни нито за вашите очи, нито за вашите сърца. Само Вардар ни остана. Вардар, наш Вардар, отмъсти за нас! Сложили върху скалата главите на тримата арнаути, а самите те скочили във Вардара и потънали. . . Жажда за мъст пламнала в сърцата на българите; беззащитни, те сами за една нощ изклали целия арнаутски полк на Арслан бей, не оставили нито една жива душа.“

Така завършва преданието, за автентичността на което, както и за достоверността за станалата през 1832 г. случка, не може да се гарантира. Но не това в случая е същественото. Същественото е, че за полския писател и политик, който така добре е познавал Балканите, не е имало ни най-малко съмнение, че населението на Македония — това са българи, че земите край Вардар са български, а Велес е български град.

РОЛЯТА НА ГЕОРГИ БАКАЛОВ ЗА ПРОНИКВАНЕТО НА МАКСИМ ГОРКИ В БЪЛГАРИЯ

Маргарита Каназирска

Никой у нас не допринася толкова много за разкриване истинския облик на великия Горки, за правилното тълкуване на революционното му творчество, за неговото превеждане и популяризиране, както Георги Бакалов. Близко четиридесет години той се изявява като неуморен негов преводач и страстен критик, редактор и издател. Тази многостранна и разнообразна дейност на Бакалов неведнъж е била предмет на изследване у нас, а в последно време и в Съветския съюз. Твърде богат и нов материал изнесоха в своите статии и трудове А. Тодоров,

Ст. Караков¹, Ж. Авджиев², Ив. Цветков³, съветските българоведи В. Злиднев⁴ и Л. Ерихонов⁵.

Настоящата статия третира един по-частен момент от целокупната дейност на Бакалов за Горки. Става дума за неговите първи преводи на Горкиевни произведения. Струва ни се, че тези преводи или по-точно тяхното значение за правилното възприемане на Горки от българския читател, през първото десетилетие на века общо взето, досега не е достатъчно изяснено и оценено.

Историческото ограничение — десетте години на века — се налага по две причини. Преди всичко в този период започва писателската известност и слава на Горки у нас като певец на новия човек, като откривател на нов художествен свят, като художник, излъчващ чрез творчеството си светлината на хуманни идеи. Неговите произведения направо „нахлуват“ и изумяват българския читател с революционния си патос, с мощния си призив за освобождение на човека. Тяхната действена сила е неизмерима. От друга страна, именно тогава Бакалов прави болшинството от своите преводи и това е най-плодотворният етап от преводаческата му дейност по отношение на Горки. В следващите десетилетия преводачът отстъпва на критика, на защитника на писателя от буржоазните философи.

Разбира се, не само Бакалов превежда от Горки в този период. Още в началото на столетието цяла фаланга от преводачи (Ст. Коледаров, Б. Ангелов, Ст. Манов и др.) се захващат да превеждат Горкиевни произведения. За кратък срок (1900—1903) в българския периодичен печат — сп. „Ново време“, „Звезда“, „Българска сбирка“, „Общо дело“, „Летописи“, „Библиотека“ и др. — излизат голяма част от ранните разкази на Горки. „Челкаш“, „Болес“, „Веднъж през есента“, „Дядо Архип и Лъонка“, „На саловете“, „Песен за Сокола“ и др. намират най-широко отражение сред различни обществени групи — от народни маси до интелигенция.

Бакалов прави първия си превод още през 1901 г., но едва в следващите години всъщност започва активната му преводаческа работа. Не бихме могли да допуснем, че ранният Горки не му е направил впечатление; та нали на него принадлежи първият превод на романтичната алегория „За щиглеца, който лъгал и за кълвача — любител на истина“. Очевидно, във фокуса на неговото внимание към Горки като писател трябва да дириш нещо друго, по-устойчиво и по-дълбоко, което стои над обикновеното желание само да се преведе дадено произведение. Преводите си Бакалов подчинява изцяло на своето обществено-политическо кредо — борбата за социализъм (р. м. — М. К.). И съвсем не е случайност, че той с пословична последователност ще превежда почти всичко, написано от Горки, в периода 1904—1908 г. т. е. тогава, когато все повече укрепват политическите позиции на писателя, когато той определено се утвърждава като художник на революцията, когато написва „Врагове“ и „Майка“ и буржоазната критика разпространява мита за „пропадналия“ талант на Горки.

В същото време заслуга на Бакалов е и това, че неговите преводи излизат като отделни книги, а това е било предпоставка, за да достигнат те по-бързо и непосредствено до обикновения читател. Последният не винаги е имал възможността да следи периодичните издания, в които се печатат произведения на Горки. Близко една трета от заглавията на преведените до 1929 г. Горкиевни творби принадлежи на Бакалов. Някои негови преводи се произдават по два и три пъти, а и днес някои от тях не са изгубили своето значение.

Винаги отзивчив към изискванията на времето, Бакалов е съзнавал огромната действена сила на Горкиевите книги за възпитанието на пролетариата, за неговото политическо и класово израстване, на революционното издигане на широк кръг интелигенция. Това е, струва ни се, оня импулс, оная движеща сила, която тласка Бакалов да превежда Горки така настойчиво години наред. А със своето творчество великият писател дава отговор на наболели въпроси на века, със завидна художествена сила разобличава стария свят, подсказва необходимостта

¹ Ст. Караков, М. Горки и българската литература, С., 1947.

² Ж. Авджиев, Георги Бакалов. Литературнокритическа дейност, С. 1964.

³ Ив. Цветков, М. Горки и българската литература, С. 1964.

⁴ В. Злиднев, Русско-българские литературные связи, М. 1964.

⁵ Л. Ерихонов, Руското общество и българската литература, С. 1967.

от съпротива срещу експлоататорите, разкрива бойния дух и съзнателната борба на работническата класа, която разливява океана на народния живот.

В този смисъл Бакаловите преводи изиграват определена положителна роля както за обогатяване картината на възприемане на Горки у нас, за удовлетворяване нарасналия стремеж към прогресивни и ярки образи в литературата, така и за формиране на борческо съзнание в широките народни маси и интелигенция. Чрез многобройните си преводи Бакалов направи достъпен богатия художествен и идеен свят на великия пролетарски писател, чиито герои станали идеал за цели поколения. Писателят Людмил Стоянов подчертава ролята на Бакалов в това отношение: „Чрез него (Бакалов) — пише той — опознах Максим Горки. Не само Горки романтика, автора на „Песен за Сокола“, „Баба Изергил“, но и Горки, автора на „Майка“ и бореца срещу руското самодържавие, певеца на Буревестника.¹ „Ем. Попдимитров си спомня „с какво нетърпение се очакваха неговите сборници „Лъчите на поезията“ или п р е в о д и т е н а М а к с и м Г о р к и (р. м. — М. К.) и Некрасов. За него вече се носеше славата на неуморен преводач и културен деец.“²

С какво се характеризира атмосферата, която извиква на живот Бакаловите преводи? Върху каква наша обществена и литературна почва попадат Горкиевите творби?

В обществения живот в началото на века се наблюдава усилено настъпление на кариеризма и еснафството. Последното засяда все по-дълбоко в обществената психология на епохата. Патосът на възрожденските и освободителни идеали отдавна е изживян. В изкуството и литературата навлизат идеите на индивидуализма и модернизма. Самовглъбяването, сенките и полутоновете, призрачността на света са предмет на поетизация. Диапазонът на творчество на редица писатели-реалисти се стеснява.

Ето в такъв момент се „втурва“ Горки у нас със своите романтични и реалистични герои, носещи в себе си нещо ново, силно и завладяващо. Героят от ранното творчество на Горки, освободен от веригите на еснафската ограниченост, презрял условностите на буржоазната действителност, намира жив отклик сред българската работническа класа и интелигенция. Произведенията на Горки се търсят и четат жадно. Чувствителен към новите явления в живота и литературата, Бакалов, както вече споменах, прави през 1901 г. своя първи превод на „Жълтурката и кълвачът“. Тази романтична приказка предствлява и първата преводна книга от Горки в България. След нея се редят „Еснафи“ (1904) „Коновалов“ (1904), „Затвор“ (1905), „Варвари“ (1906), „Деца на слънцето“ (1906), „Врагове“ (1906), „Един от кралете на републиката“ (1906), „Руският цар“ (1906), „В Америка“ (1907), „Майка“ (1907), „Войници“ (1908) и др. Както се вижда, за едно десетилетие Бакалов превежда почти всичко значимо, което Горки пише по това време.

Романтичната приказка „Жълтурката и кълвачът“ („За циглеца, който лъгал и за кълвача — любител на истината“) е алюзия на обществения и литературен живот в Русия през 90-те години на миналия век. Но нейното съдържание попада в определено съзвучие с нашата действителност в началото на века. Духовната закостенялост и затвореност, страхът от социални конфликти са характерни за кризиса на буржоазното общество. А както знаем, Горки създава герой, който пръска социална бодрост около себе си. Особено заразителен е неговият смел призвиз „да се върви напред към непознатата страна на непресъхващата светлина“. Можем да допуснем, че тъкмо светлата вяра в красивото бъдеще привличат Бакалов като преводач и той прави произведението достойно на нашата търсеща идеали интелигенция. И как иначе. „Жълтурката и кълвачът“, макар и в романтичен план внушава мисълта за необходимостта от твърда вяра в победния край на пролетарската борба. Не случайно Бакалов издава разказа като пореден номер на библиотеката „Книжки за народа“. По такъв начин произведението получава определен адрес и насоченост. Истинските читатели на Горки за Бакалов са обикновените хора — работници и интелигенти.

От ранните разкази на Горки Бакалов превежда неоглямо количество. Към „Жълтурката и кълвачът“ можем да добавим „Коновалов“ (1904) и „Затвор“ (1905). Може би това се

¹ Л. Стоянов, Мохикан на мисълта и делото. Възпоменателен лист „Георги Бакалов“, 1939 г.

² Пак там.

дължи на факта, че значителна част от тези разкази са вече преведени. А от друга страна, както подчертах, Бакалов в тези години усилено се занимава с обществено-политическа дейност, полемизира по въпроси на социалдемократическото движение у нас и превежда предимно политическа книжнина.¹

Преведените от Горки разкази — „Коновалов“ и „Затвор“ — сякаш представляват друга форма или продължение на пропагандаторската му работа в борбата за социалдемократия. На такива мисли навежда художественото съдържание на тези произведения. Например босякът Коновалов от едноименния разказ възбужда не само стремеж към волност и свобода. Явно чрез неговия образ авторът отхвърля философията на пасивността и отказа от активни действия в полза на обществото, характерни за определена категория хора. В спора с Коновалов Горки утвърждава нуждата от борба с инертността и отчаянието, внушава високохуманната идея за свободата на човешката личност: „Трябва такъв живот да се устрои, че на всекиго да бъде просторно.“

По-различно е съдържанието на разказа „Затвор“. Неговият герой е интелегент. Той разсъждава за мъжествената борба с „гнилата, безобразна смет на предразсъдъците и предубежденията“, за онези, които рушат хармонията и красотата в живота. Мисли като следните, не могат да не допаднат на възмущенията на българската интелигенция: „Животът ще бъде пълен с ужас и жестокост дотогава, докато хората не разберат, че е еднакво трудно и вредно да бъдеш и роб, и господар.“ Та нали в тези години социалистическите идеи вече са намирали солидна почва у нас.

Така завършва една страница от най-ранното съприкосновение на Бакалов с творчеството на Максим Горки. Направеното бележи само едно начало на много по-активно бъдещо превеждане и популяризиране на пролетарския писател у нас.

През 1901—1902 г. Горки, както е известно, се обръща към театъра. С драматургичното си творчество той започва нов етап в художественото си развитие. Неговите драми „На дъното“, „Еснафи“, „Деца на слънцето“, „Дачници“, „Варвари“, „Врагове“ намират широк резонанс сред революционно настроените слоеве не само в Русия, но и извън нейните граници. Чрез този жанр Горки активно се намесва във възпитанието и борбата на пролетарските маси. А силата на непосредственото въздействие на сцената е неотразима. Огромната популярност на Горки като драматург започва с пиесата „На дъното“ (1902), чиято слава се разнася по целия свят.

Драмата „На дъното“ има небивал успех и у нас. Нейното невероятно превеждане и поставяне (1903 г.) представляват важно културно събитие в първите години на века.¹ Няма вестник или списание оттогава, които да не отразяват всеобщото възхищение на българската публика.² Спорът на Горкиевите босяци за истината и лъжата, за хуманността и състраданието се възприема като отговор на възмущащи въпроси. Обаянието на „На дъното“ е всеобщо, но особено се чувства сред интелигенцията, произхождаща от дребни и средни обществени слоеве. А песента на босяците „Слънце всхожди и заходих“ се запява от българския пролетариат като израз на несъгласие с несправедливия буржоазен ред.

Сега Горки става още по-близък на българските читатели и публика. Високохуманният повик на Сатин „Да се освободи човекът!“ спечелва още повече привърженици на писателя Горки. Затова съвсем естествен и още по-спонтанен е интересът към следващите негови пиеси. В един

¹ Бакалов превежда Карл Маркс. Лични спомени от Л. Лафарг, Марксовата историческа теория (1901) от Г. Плеханов, От идеализъм към материализъм (1902) от Ф. Енгелс, Двете най-важни Марксови открития в науката (1903) от Ф. Енгелс, Социализмът наука ли е? (1903) от Г. Плеханов и др.

² Вж. Ив. Цветков, Максим Горки и българската литература, стр. 58.

³ В сп. Работнишко дело, ред. Г. Бакалов, също излиза рецензия за първата постановка на драмата от Ежов.

брой на сп. „Летописи“ от 1904 г. четем: „... и по-напред се знаеше нещо за Горки и за неговите епични творения, но едвам сега чрез драмата го чувствувах непосредствено до себе си“.

Международният резонанс на Горкиевата драматургия, радушият ѝ прием у нас вдъхновяват Бакалов пръв да се заеме с превода на неговите пиеси. В същото време тези преводи представляват нов момент в отношенията на Бакалов към Горки. Ако досега той превежда без особена последователност, то с пиесите започва най-плодотворният период в преводаческата му дейност. За свършено кратък срок (1906—1908) той превежда не само драмите „Еснафи“ (1904), „Дачници“, „Деца на слънцето“, „Варвари“, „Врагове“, но и бележитите му очерци и интервюта, романа „Майка“, „Войници“ и др.

Още на другата година след шумния успех на драмата „На дъното“ Бакалов превежда „Еснафи“ под наслов „Еснафлии. Сцени от живота на Безсеменови“. Тя също намира широк отзвук у нас, без да има бляскавия ореол на предшествуващата драма. Това се дължи на по-сложните конфликти и колизии в пиесата. Зад мнимото външно съблъскване между „бащи и деца“ трябва да се открие истинският неизбежен конфликт между две класи. Драмата е ярко разобличение на фалшивия еснафски свят и неговата психология. Съветският горкиевед Б. Михайловски пише: „Оригиналността на Горкиевата постановка на въпроса се заключава в това, че Горки не само разобличава еснафската патриархалност, но и развенчава еснафската природа на индивидуалистичния бунт против еснафската закостенялост.“¹ В пиесата се набелязва и своеобразна горкиевска критика на буржоазията.

Ето това задълбочено третиране на проблемите на интелигенцията, новото осветление на вече познатата тема за еснафството заставят българския преводач да се отнесе с внимание към Горкиевата драма. Още повече, че тя привлича не само Бакалов. Непосредствено след неговия превод се появяват още два — на К. Митишев и В. Дублев под редакцията на А. Карима и Ив. Клинчаров. Това е необичайно явление. Никое произведение на Горки по това време не е имало толкова преводи. Тук не си поставяме като задача детайлното анализиране на качеството на Бакаловите преводи, но изобилието на преводи при „Еснафи“ налага едно бегло сравнение. При внимателен анализ могат да се открият редица качества на Бакалов като преводач — отлично познаване на оригиналния език на произведението, усет към най-подходящите български еквиваленти, за да се разкрие спецификата на Горкиевия стил. Още в превода на самото заглавие на драмата Бакалов е по-точен („Еснафлии“). К. Митишев и В. Дублев превеждат „Прости хора“, а Ив. Клинчаров — „Стари хора“. Тези варианти са неприемливи, защото не отговарят и изместват съдържанието на руското понятие „мещане“. Последните говорят и за степента на вникване и разбиране на драмата от тези преводачи. Преводът на Клинчаров гъмжи от неточности.²

Не само проблемите на интелигенцията и нейния индивидуалистичен бунт, така актуални за нашата действителност, привличат погледа на Бакалов в тази драма. Особена сила и чар се крие в един от нейните герои, непознат досега като художествен характер в творчеството на Горки. Това е работникът Нил. Нил покорява работническата и селска публика у нас с жизнелюбието си, с обичта си към обикновените хора. Той носи в себе си морала на една класа, готова да воюва за своите права. С Нил започва забележителното изграждане на новия положителен герой в художествената практика на Горки.

Българската буржоазна критика се опитва да тушира остротата на проблемите, старее се да покаже на преден план несъществените конфликти между героите. Подобни схващания се срещат нерядко в рецензиите оттогава: „За да намерим душата на тая драма, трябва да оставим външната покривка. Тая душа е в стълкновението на „млади с млади“.“³ Или за образа на Нил: „Нил е безгрижен веселяк, жизнерадостен, откровен, дързък и вироглав момък, обича да жи-

¹ Б. Михайловски, М. Горький и мировая литература, М., 1965, стр. 394.

² В сп. Съвременник, бр. 5, II г., в рецензията „Литературно невежество или как г. г. Ив. Клинчаров е превеждал Горкиевите „Мещане“ от Н-тов са посочени 150 груби грешки в превода от рода на тези: вратия вм. врата, часовници вм. часовник, леген вм. саксия и др.

³ Сп. Просвета, бр. 6, 1904, рец. за „Мещане“ от (.?).

все, обича шума, работата, веселите хора.“¹ Истинското съдържание на образа отсъства. В каква наивна плоскост е измислено разбирането за пиесата!

През 1906 г. излизат в единствен превод на Бакалов и другите Горкиев пиеси: „Деца на слънцето“, „Варвари“ и „Врагове“. Страниците на един театрален дневник разказват за голямия успех на „Деца на слънцето“, представена от „Съвременния театър“ на Матей Икономов по вече направения от Бакалов превод. В сезона 1906—1907 г. тя е една от най-играните пиеси наред с „Хамлет“ на Шекспир и „Право на любов“ от М. Нордау.² „Варвари“ не достига до българска сцена. Третиранията в нея проблеми остават по-далечни и непонятни за българската действителност.

Драмата „Врагове“ открива възможност по-ярко да се разкрие картината на класовата борба. Вгълбеното проникване в живота помага на художника Горки да задълбочи она конфликт, който в „Еснафи“ се водеше повече в идеен план. Именно с тази пиеса започна охлаждането към писателя у онези, за които пролетарската идеология се оказва неприемлива. Особено забележим е този процес сред част от интелигенцията, която се възхищава от красивите мисли за свободата на личността, но не е готова да воюва за нея. Бакалов е съзнавал значението на тази пиеса за българския пролетариат, защото по-късно в писмо до Горки той пише: „Тази пиеса поставиха работниците от София. Само, ако знаехте, скъпи другарю, колко ви обичат работниците.“³ Именно на „Врагове“ Бакалов прави две издания, второто придружено със статията на Плеханов „Към психологията на работническото движение“.

Преведените от Бакалов пиеси имат съществено значение за опознаване на Горкиевата драматургия. Неговите преводи оставят незаличима дияра във всеобщото навлизане и възприемане на пролетарския писател. Новото героико-революционно съдържание на неговата драматургия оказва определено влияние във формирането на пролетарско съзнание у нас. Драмите на Горки получават известност не само в работническите и интелигентски среди. Неговите герои, жадуващи по-добър живот, попадат и на селската публика, достигат до сърцата на най-обикновените хора. Писателят К. Григоров си спомня: „Народният учител, артистът на селската сцена е изнасял драмите на Горки „На дъното“, „Еснафи“ и др. и той единствен е разказвал на бедните за техния велик писател“.⁴

През 1906 г. Бакалов превежда две от забележителните интервюта на Горки — „Един от кралете на републиката“ и „Руският цар“. На следващата година те излизат всичките в отделна книга. През 1907 г. Бакалов превежда и очерците „В Америка“. Той е привлечен от удивителната сила на разобличение у Горки. Серия сатирични портрети представят обединения фронт на империалистическата реакция — от американския милионер до руския цар. Градът на Жълтия дявол става символ на буржоазна Америка. Златото е силата, която определя целия начин на живот, основан на експлоатация и гнет. Едрите планове на гротескните и метафорични образи имат огромна обобщаваща сила, внушават отвращение към живите вещи, човешките зверове и безчовечните хора.

Най-високото постижение на Бакалов като преводач на Горки е това, че той пръв преведе романа „Майка“ през 1907 г. Този факт е добре известен в нашата литературна история и представлява несъмнен гордост, тъй като в пълния си и несъкратен вид романът излиза у нас по-рано, отколкото в Русия. Това, че именно Бакалов е негов пръв преводач не е никаква случайност. Тук имат значение не само от по-рано установените връзки с берлинското издателство на Ладжников, откъдето Бакалов получава и други произведения („Варвари“, „Деца на слънцето“ и др.). Това е естествен резултат на цялата предшествуваша преводаческа дейност на Бакалов и може да се оцени само в контекста на вече посочените преводи. Единствено така бихме могли да обясним онова себеотрицание, с което той кола по кола превежда романа „Майка“ и съдейства активно за неговото издаване. В превода на това свършено ново по характера

¹ Сп. Мисъл, бр. 5, 1904, рец. от Н. Филипов за „Мещане“.

² Вж. Г. Кръстов, От страниците на една тетрадка, сп. Театър, кн. 1, 1968 г.

В. Мавродиев, Горки на българска сцена, сп. Театър, кн. 3, 1968.

³ Писмото е публикувано в книгата на Ст. Каракостов, М. Горки и българската литература, стр. 123.

⁴ Възпоменателен лист Максим Горки 1936 г.

на идеите и образите си художествено произведение на Горки е намерила отражение изключителната му любов към пролетарския писател, задълбоченото му познаване и онова дълбоко съзнание за нуждата от такива книги за българския пролетариат. Бакалов съумява да му поднесе една „своевременна книга“ по думите на Ленин.

Известно е отражението на романа у нас. Той изиграва огромна роля за революционното израстване на пролетарските маси. Образите на Павел Власов и Пелагия Ниловна, на революционните интелигенти имат изключително значение за класовото въздействие на много осъзнати хора. Такова въздействие е имала и първата драматизация на „Майка“, направена по превода на Бакалов. Тя се е търсела от работническите театри от цялата страна.¹

Чрез „Майка“ Бакалов сякаш отново открива Горки и за себе си и за читателите и затова още по-силно се стреми да го популяризира. Можем да допуснем, че това е подтикнало българския преводач към установяване на лични връзки с писателя през 1908 г. Благодарение на този контакт той получава разказа „Войник“ и статията от „Прометей до хулигана“ („Разрушението на личността“), която помества на страниците на своето сп. „Съвременник“ (1908—1910). Особено значение за Бакалов има статията на Горки, отпечатана в няколко поредни броя. Тук се е проявил не само преводачът, но и редакторът, който ѝ дава предпочитание пред други материали на списанието, оценявайки значимостта на философските възгледи на такъв писател като Горки, предизвикал огромен интерес в България.

Философските концепции на Горки доуплътняват неговите художествени идеи и образи. Българският читател намира теоретически обоснована оная критика на еснафските предразсъдъци и норми, която той познава от художествените му творби. Горки е задълбочил тук възгледите си за неустойчивостта и реакционността на еснафските слоеве в революционните събития. Откритата критика на Горки на индивидуализма, на мнимата незаангажираност на изкуството в класовото общество имат актуално значение в ония години за нас. Благодарение на Бакалов статията на Горки „Разрушение на личността“ се появява в един момент, когато буржоазното изкуство става все по-настъпателно.

Така завършва един етап от преводаческото дело на Бакалов. Неговите преводи от 20-те и 30-те години — разказите „Вездесъщото“ (1922), „Как съм се учил да пиша“ (1922), статията „Еснафщината и литературата“ (1924), очерка „Вл. Ил. Ленин“ (1924), „Егор Буличов и другите“ (1933) — завършват колосалния му труд като преводач на великия Горки.

Но за нас е значим фактът, че благодарение именно на Бакалов до голяма степен в началото на века величието и мощта на творческия гений на Буревестника на революцията не остава извън вниманието на българския читател и публика. В общата картина на най-рано навлизане и възприемане на великия пролетарски художник Бакаловите преводи заемат твърде внушително място и в това отношение неговият принос е безспорен. От друга страна, тези преводи съдействуват извънредно много за оформяне на революционно съзнание в прогресивно настроените и демократични среди. И като че ли самият преводач най-точно е формулирал малко по-късно (1928) това колосално духовно въздействие: „Преди четвърт век се чу у нас името на Горки и се започна усилено превеждане на неговите разкази. В скоро време той стана всеобщ любимец в средата на разнородната интелигенция. Горки се вряза в духовното развитие на много широк кръг от нашата интелигенция и състави един етап от нейното развитие. Писаните му възбуждаха възторг. Сентенциите на неговите герои се възприемаха с откровение. И над всичко като резюме на онова ново, което Горки внасяше в оскъдния духовен живот на нашата интелигенция, звучеше сентенцията на човека.“² „В тези думи е синтезирано усещането на цели поколения, които обикват Горки завинаги.

¹ Вж. сб. Октомври и българската литература, статията на Ст. Каракостов Великият Октомври и наченките на формирането на социалистическия реализъм в българския театър и драма от 20-те години, стр. 218.

² Г. Бакалов в „За Максим Горки“, сп. Наковалия, 1928.